

Vzpomínky na Jircháře

Jirchářský seminář představoval vlastně pozoruhodný experiment, jímž mohlo být vyzkoušeno, zda to ti otevřenější marxisté myslí opravdu vážně s tou svou „lidskou tváří socialismu“ a s ní spojenou „demokratičností“. Ale já nebudu ten celý fenomén hodnotit, a omezím se na své osobní vzpomínky; a ty se týkají také toho, co předcházelo. Je to jen osobní pohled také proto, že paměť máme každý selektivní, a z toho důvodu předem prosím o pochopení, že mé vzpomínky budou neúplné a jistě i nevyvážené. Jistě budou vzpomínat i jiní a jinak.

Prehistorie

Začalo to relativně nenápadně v bytě manželů Hromádkových v Moravské ulici na Vinohradech, a to od podzimu roku 1957, pokud se pamatuji, a zprvu šlo jen o nepravděpodobná a dost sporadická setkání. Ta „nenápadnost“ byla ovšem jen zdánlivá, protože J. L. Hromádka byl už leta pod trvalým dohledem (Jan Šimsa např. vzpomíná, jak byl ještě jako student tlačěn ke spolupráci a k podávání zpráv o Hromádkovi), takže „strana a vláda“, přinejmenším pak StB o tom nepochybně věděla. Ale i to bylo vlastně pozitivní, protože kdyby byly existovaly zásadní námitky, Hromádka by se to od někoho z vyšších míst rychle dozvěděl, byl by varován a vyzván, aby s tím přestal. Takže pokud varován nebyl, bylo možno jít dál a pokusit se o další krok. Sám si už nepamatuji, z čí iniciativy k těmto občasným přátelským, ale ve skutečnosti opravdu „seminárním“ Hromádkovým setkáním s několika mladšími lidmi (kolem třicítky) došlo. Bylo nás tam také několik, co jsme se znali ještě z dob Akademické Ymky, která na počátku 1951 na Hromádkovu důtklivou „radu“ jakoby „dobrovolně“ ukončila svou činnost. Možná, že ta AY chyběla nejenom nám, ale i Hromádkovi. A tak jsme tam u Hromádků probírali při čaji a zákuscích nejrůznější témata, jak kdo s čím přišel; a Hromádka sám přicházel také s celou řadou podnětů, a pověřoval nás drobnými referáty. Sám jsem tam třeba v listopadu 1957 referoval o nové Machovcově knížce (o „Smyslu života“) a o měsíc později jsem tam přednesl několik tezí „k rozhovoru s marxisty“, kde jsem m.j. zdůraznil, že je vhodnější vést dialog s Kosíkem než s Machovcem, protože Kosík je skutečný marxista. Jednou o něco později Hromádka pohovořil velmi přejně o Ernstu Blochovi jako o zajímavém marxistovi z NDR, s nímž je pro křesťany užitečné vést dialog. Tehdy jsem mu oponoval, že to vlastně žádný marxista není, že je příliš a zejména nezvládnutě poznamenán židovským a křesťanským dědictvím, a Hromádka mne hned pověřil referátem o Ernstu Blochovi (ten jsem později trochu přepracoval a dal do Křesťanské revue, ale dlouho nemohl být otištěn, protože k tomu nebyl „udělen souhlas“; nakonec po několika letech a dlouhých tahanicích s církevní cenzurou dr. Čížkovou mohl vyjít v KR až v roce 1966, ale to už v té době několik let fungoval seminář v Jirchářích – a dokonce Tvář, ale ta byla koncem 1965 poprvé zastavena). Po referátu se mne docela soukromě Hromádka zeptal, jsem-li ve straně, což mne tehdy dost překvapilo; znal mne dost zblízka už od roku 1946, a od definitivního návratu jeho rodiny z USA 1947 jsme se pravidelně v neděli vídali na Vinohradech po nedělních bohoslužbách (obvykle jsme často dost dlouho spolu stáli a hovořili na Korunní třídě před kostelem, vedle četných jiných hloučků). Myslím, že to charakterizuje Hromádkovu situaci: nebyl si jist a chtěl vědět. Ovšem několik mladých evangelíků-straníků se stejně těchto setkání u Hromádkových účastnilo (tehdy ostatně mnoho mladých i starších evangelíků ještě před únorem, ale i po něm vstoupilo do strany, a Hromádka to o nich často věděl; ale asi by býval nebyl zase tolik překvapen, kdyby se ukázalo, že i já jsem straník).

Začátky „ekumenizace“ a další vývoj

Návštěvníků přátelských „seminárních“ setkání v Moravské ulici postupně přibývalo; já jsem jednou s Hromádkovým souhlasem pozval také Jiřího Němce, asi prvního katolíka, který tam přišel. V té době už se zřetelně ukazovalo, že je nás do jednoho pokoje, byť velkého, trochu moc, a na druhé straně jsme sami cítili stále větší potřebu se setkávat pravidelněji. A tak se Hromádka rozhodl, že ta setkávání přeloží do ulice V Jirchářích, kde v seminární budově ČCE bydleli a stravovali se studenti tehdejší Komenského bohoslovecké fakulty. Asi bude

vhodné, když dodám, že Husova fakulta, zřízená za první republiky a zavřená německými úřady spolu s ostatními vysokými školami, nedostala po válce své původní místnosti v Klementinu, ale náhradní budovu v Konviktské ulici; původním plánem nového komunistického režimu bylo vypovědět teologické fakulty z Prahy a přidělenou budovu pak využít jinak (dnes patří technice); hlavní zájem byl ovšem o přesun značně decimované katolické fakulty do Litoměřic (jinde byla výuka zrušena), takže režim nakonec akceptoval, když se původní Husova fakulta rozdělila na Husovu pro „husity“ a na nově pojmenovanou Komenského fakultu pro „evangelíky“, a když obě největší nekatolické církve poskytly pro tyto nové fakulty prostory ve svých vlastních budovách. Budova semináře v Jirchářích po válce přešla do vlastnictví Českobratrské evangelické církve (CČE), ale bydleli tam studující i jiných, menších evangelických církví, a samozřejmě také studenti ze Slovenska, Slováci i Maďaři (reformovaní); to zcela odpovídalo ekumenickému charakteru celé Komenského fakulty. Ten ekumenismus napadal sice na jednu nohu, ale zahájení Jirchářských „čtvrtek“ se stalo nejen příležitostí k oživení spolupráce s Husovou fakultou (velmi aktivně spolupracoval zejména prof. Zdeněk Trtík, což ani nemůže být dost doceněno; pravidelně se účastnil také jeho asistent dr. Kučera, ale i řada dalších), ale zejména k tomu, jak jej konečně rozšířit i na katolíky; právě v tom se ukazovala také důležitost možného navázání na ekumenické tradice již předválečné Akademické Ymky. Proto se mezi hlavními organizátory a aktivisty od počátku osvědčilo několik mimořádně aktivních a ekumenicky otevřených mladých katolíků (Jiří Němec, Václav Frei, Karel Floss, Jan Sokol a další), a brzo se večerů účastnila celá řada dalších. (Žel také několik, kterým to bylo silně proti mysli a kteří spolupráci dost narušovali, a potom intervencemi a stížnostmi u arcibiskupa Tomáška se pokoušeli dosáhnout zákazu nebo aspoň nedoporučení účasti katolíků. Tomu byla v podstatě učiněna přítrž, teprve když byl Hromádka spolu s několika námi, samozřejmě včetně Jiřího Němce, který byl hlavním iniciátorem tohoto slavného přijetí, pozván do arcibiskupského paláce a když tak došlo k jakési symbolické, ale veřejné deklaraci, že „nihil obstat“.) K méně pravidelným, ale o to vítanějším účastníkům náležela celá řada dojíždějících, což platilo zejména o mimopražských farářích, kteří mnohokrát připravili i hlavní příspěvky; vzpomínám třeba na Trojanův referát o Heideggerově pojetí techniky, aj.

Seminář jako „sonda“

Svým způsobem šlo v případě jirchářských seminářů o několikanásobný experiment (a vůbec tím nechci říci, že v tom nutně byl jasný a promyšlený záměr, ale takové myšlenky tehdy snad každému probleskovaly hlavou; později jsem to znal hlavně z Tváře). – A) Hromádka zkoušel, co je ještě možné za nové a stále se – byť pomalu – měnící situace; mohu jen předpokládat, že v tom viděl jakousi náhradu nejen za zrušenou AY, ale i za jiné analogické iniciativy. – B) Také my jsme zkoušeli, co ještě můžeme dělat, i když jsme se cítili trochu chráněni Hromádkovým deštníkem, ale naše vlastní aktivita byla přece jen dost důležitá: Hromádka to nemohl dost dobře dělat sám. – C) Nepochybně šlo také o „experiment“ ze strany určitých lidí z aparátu – o tom sice nic bližšího nevím, ale bez toho by to jistě nebylo vůbec možné, už proto ne, že to museli jasně vědět lidé z církevního dohledu a sám dr. Hrůza (známý je výrok nového ministra školství v roce 1967, když se jím stal Jiří Hájek, kdysi před válkou člen AY, při oficiálním přijetí – odděleně – představitelů nekatolických církví a bohosloveckých fakult; když při tom děkan J. B. Souček vyslovil naději, že se nynílepší vztah ministerstva k církvím a teologickým fakultám, odvětil Hájek dost zdrženlivě: „Ministři přicházejí a odcházejí, ale hrůza zůstává!“ – nějaký čas ovšem ještě zůstal i Dr. Hrůza, později byl odvolán – a pak se zase vrátil). Že ve věci semináře byl mezi stranickými činiteli a ideology spor, o tom svědčí několik skutečností, především třeba tlak na Hromádku, aby někoho z fakulty pověřil „dohledem“, když sám se pravidelně účastnit nemohl (každou chvíli byl v cizině); a Hromádka pověřil prof. J. B. Součka (ten se opravdu „obětoval“ a každý čtvrtek tam byl přítomen a předsedal – a také moderoval). – D) Nerad bych nechal zapadnout ještě jeden jakoby „experiment“, totiž ze strany katolické (také to je vlastně jen dohad). Jirchářská široká ekumenická spolupráce představovala nejen jedno z důležitých míst rozšíření naší „ekumény“, dosud hlavně nekatolické, právě o katolíky, ale šlo zároveň o iniciativu, která vlastně zejména zpočátku měla převážně laický charakter (v protestantismu je postavení laiků docela jiné, a možná právě to bylo zdrojem

nemalé nervozity některých katolických účastníků i neúčastníků); šlo z hlediska katolického o zjevný posun, ale – to je důležité – ve smyslu II. Vatikána. A právě na to mohli potom katolíci – aspoň někteří – v roce 1968 zřetelně navázat. – E) Na druhé straně je třeba se vším důrazem zmínit, že právě v té době docházelo nejen k celkovému oteplování, ale že se také po mnohaletém věznění vraceli do „civilního“ života i poslední z dosud vězněných kněží, pokud přežili. Nezapomenu, jak nás s Otou Mádrzem navzájem představil Jiří Němec právě jeden večer v Jirchářích, a to několik dní poté, co se otec Mádr vrátil z dlouholetého vězení. V Jirchářích jsme často mohli přivítat i Antonína Mandla, Josefa Zvěřinu, Zdeňka Bonaventuru Bouše, a z ne-kněží už nějaký čas pravidelně přicházel třeba Jaroslav Vrbenský; atd., jsou to jen příklady, určitě mnohé zapomínám. – F) Velmi významné ovšem bylo i to, že účast na seminářích byla otevřená, takže přicházeli také lidé, kteří vůbec nenáleželi k nějaké církvi nebo náboženské skupině. Často záleželo na osobních kontaktech; tak třeba na naše pozvání přišli někteří naši kolegové z redakce i z širšího kruhu kolem Tváře (zvat jsme nemuseli Zbyňka Hejdu, ten chodil snad od počátku). Chodili tam i někteří „marxisté“, kteří pracovali na různých katedrách „marxismu-leninismu“, z vlastního zájmu i z údajných „studijních“ důvodů. A to se všechno mohlo zúročit (a také trochu zúročilo, pak ovšem přišla normalizace), když jsme za Pražského jara začali organizovat tzv. EHIS (Ekumenické hnutí inteligence a studentstva) a když jsme dokonce založili několik mimopražských organizací.

Pokus o „zviditelnění“: mariánsko-lázeňská anabáze

Poměrně nedlouho po tom, co začaly čtvrteční večery v Jirchářích, začal také Milan Machovec se svým seminářem – dokonce „veřejnosti“ dost přístupným, byť ne zcela oficiálně – na pražské Filosofické fakultě. Došlo dokonce k jakési spolupráci obou podniků, zejména když Machovec oficiálně pozval někoho z ciziny, a ten potom přišel také do Jirchář (např. prof. Dantine z Rakouska, aj.; sami jsme nikoho ze Západu oficiálně zvat nemohli). Na druhé straně jsme v Jirchářích k přednáškám zvali také marxisty (ať už skutečné nebo kteří se za ně úspěšně vydávali a jako marxisté vystupovali); kromě Machovce jsme tam měli také Gardavského, Tomina, ale jinak třeba také z mimocírkevních okruhů Sadka a mnohé další. Pozvali jsme také Kosíka, ale ten souhlasil s vedením jen malého, pracovního, ovšem rovněž pravidelného semináře, který se už nějaký čas předtím i potom také konal, ale ve středu; Kosík nechtěl vystoupit s velkou přednáškou ve čtvrtek. Nám to tehdy nebylo sice dost průhledné, ale samozřejmě jsme souhlasili. Věc se objasnila nějaký čas později, když jsme se dozvěděli o přípravách mezinárodního zasedání Paulus-Gesellschaft (založené kdysi již v r. 1955), které se mělo konat – po zasedání v Mnichově 1965 a ve Vídni 1966 – v Mariánských Lázních v roce 1967. Machovec se v té době už v dialogu s křesťany značně mezinárodně angažoval, orientoval se zejména na francouzském – tehdy – marxistovi Rogeru Garaudy, a v souvislosti s dialogickými aktivitami dokonce dosáhl toho, že na jeho fakultním semináři přednášel i Karl Rahner a jeho průvodce Johann Baptist Metz; Metz potom dokonce přišel přednášet i do Jirchář. A tehdy se ukázalo, že Machovec dokázal (a jistěže i spolu s dalšími, jak se aspoň domnívám) z pořádání mariánsko-lázeňského setkání dovedně vyřadit Filosofický ústav ČSAV, který byl stranickým vedením stále považován – na rozdíl od fakulty – za nespolehlivý; spolupořádání konference v Mariánských Lázních za československou stranu bylo svěřeno Sociologickému ústavu a osobně Ericě Kadlecové, která musela dohlížet na výběr účastníků z naší strany. Ovzduší bylo tehdy celý rok velmi napjaté, a tak její situace opravdu nebyla záviděníhodná. To nám ovšem tehdy nesmělo moc vadit, a tak jsme jí svým činem žel dost starostí ještě přidělali, za což jsme se jí sice později, když převzala vedení sekretariátu po Hružovi, omluvili, ale tak už to v takových dobách chodí. S Jiřím Němcem a Václavem Freiem jsme se rozhodli, že do Mariánek pojedeme navzdory tomu, že jsme nebyli pozváni (Kadlecové jsme to předem řekli, když jsme ji žádali o pozvánky, a ona ovšem musela odmítnout, a varovala nás; pro jistotu jsme proto dbali opatrnosti a přespali jsme na jedné „zapadlé“ katolické faře nedaleko Mariánek). Náš příchod na konferenci vzbudil nejen v pořadatelstvu, jakož i u cenzorských pracovníků tzv. „Církevního nakladatelství“, z nichž někteří se již krátce předtím profilovali v zahraničí jako marxističtí „experti“ na dialog ve světových grémiích, ale zejména u přítomných tajných policistů velký poprask, telefonovalo se do Prahy, a výsledkem bylo, že jsme byli jako

nežádoucí policejně vypovězeni nejen z konference, ale i z města. Mezitím jsme se ovšem stačili pozdravit s celou řadou zahraničních účastníků, já třeba s Jürgenem Moltmannem, tehdy právě slavným autorem *Teologie naděje*, který potom proti našemu „vyhnanství“ – ostatně podobně jako jiní – na konferenci oficiálně protestoval. Tehdy jsme považovali za velmi důležité poukázat takto zahraničním účastníkům zcela zřetelně na to, že z naší československé strany není perspektiva otevřeného dialogu zatím reálná, protože zatím může jít pouze o „úředně řízený dialog“. Nebyli jsme pozváni navzdory tomu, že jsme dialog prakticky a veřejně v Jirchářích pěstovali už po dlouhou řadu let. Bohužel to mnohým křesťanům ze Západu stejně nestačilo; jejich „mírotvorná“ ochota k přehlížení takových „detailů“ šla tak daleko, až se nám někdy tajil dech. Když jsem např. po Chartě 77 poslal Moltmannovi pozdrav a osobní pozvání, aby také přijel na náš domovní seminář, odpověděl prý, že s antisocialisty se nebude stýkat (z Německa k nám pak přijel jen Habermas a Tugendhat, a to krátce po známém „případu Derrida“; jiní Němci pak už nepřijeli). – Nutno říci, že v zájmu „úspěšného“ pokračování konference jsme půl roku před začátkem Pražského jara nenašli zastávce vůbec v nikom, dokonce ani v Hromádkovi (který tam pochopitelně byl osobně přítomen). Mohli jsme si však přece jen pochvalovat, že jsme ani po „svobodném“, byť vynuceném návratu do Prahy nebyli zatčeni ani jinak persekvováni.

Málo potěšující konce

Za Pražského jara a krátkou dobu po něm práce v semináři sice pokračovala, ale se stále slabší účastí. Zájem mnoha účastníků o politické a kulturní události se rozšiřoval mnoha jinými směry, katolíci začali obnovovat řadu aktivit, které jim byly po desetiletí upírány, nejčilejší se soustřeďovali kolem nového časopisu VIA (*Hnutí duchovní obrody*), který však také brzo skončil jako množství jiných časopisů. Nelze zapomínat ani na to, že řada účastníků, kteří už měli za sebou dost těžkých zkušeností, se začala vytrácet i z opatrnosti. Nakonec se opravdu vše začalo vracet do starých kolejí, jen se zavíráním se na rozdíl od 50. let spíše šetřilo, a také výměry trestů byly mnohem nižší. Ale v prvních měsících a letech bylo zatím zapotřebí ještě nějakého času, protože na prvním místě musela být „ozdravena“ strana (shora dolů) a také státní aparát, pak teprve přišly na řadu vysoké školy a s nimi i teologické fakulty. Seminář skončil letním semestrem 1971, kdy se uzavřelo funkční období děkana prof. Součka a novým děkanem se po prázdninách měl stát F. M. Dobiáš. Zároveň dochází k návratu dr. Hrůzy na ministerstvo, dr. Erika Kadlecová odchází nejen z ministerstva, ale i ze Sociologického ústavu, a ovšem je také vyloučena ze strany. Z ministerstva odcházejí i Jaroslav Hranička a Ladislav Prokůpek (byli tam ostatně trochu jako externisti, ale i to skončilo). Prof. Dobiáš se ještě o prázdninách, tedy před nastoupením do děkanské funkce, dotázal dr. Hrůzy na celou řadu věcí, které může a které má od podzimu dělat (tedy co se od něho očekává). Pochopitelně jednou z důležitých věcí bylo už neobnovovat práci jirchářského semináře. Také zde nastává neblahá vláda „normalizace“. Ani po listopadu nebyl nikdo nakloněn seminář obnovit; katolická fakulta dostala svou budovu zpět, obě nekatolické fakulty však musely obtížně hledat, kam by se uchýlily z církevních budov, kde našly na dlouhá leta dočasný asyl. Ekumenismus zdola hodně polevil, kontakty oficiální jsou častější. Všude převládá podivný konzervatismus, zejména usilující konzervovat leccos z doby „normalizace“, a často se pokoušející dokonce vrátit do doby z „anno dazumal“. Žijeme v podivné „restauraci“, která převládla po ještě podivnější „revoluci“. Doba je nadále „vykloubena“ a na obzoru se navíc zase začínají objevovat mraky.